

HISTÒRIA DE LA PROFESSIÓ D'INFERMERIA

Roser Valls Molins

Departament d'Infermeria Fonamental i Medicoquirúrgica

| TEXTOS DOCENTS |

66

HISTÒRIA DE LA PROFESSIÓ D'INFERMERIA

Roser Valls Molins

Departament d'Infermeria Fonamental i Medicoquirúrgica

Publicacions i Edicions

UNIVERSITAT DE BARCELONA

U

B

ÍNDIX

Presentació del text guia	3
U. DIDÀCTICA I: PREHISTÒRIA I CULTURES ANTIGUES	
1. Objectius globals de la unitat	12
2. La prehistòria	12
3. Edat antiga	15
4. Cultures de la Mesopotàmia	16
5. Cultura de l'Antic Egipte	18
6. L'Índia	23
7. Palestina	26
8. La Xina antiga	29
9. Activitats	31
U. DIDÀCTICA II: CULTURES CLÀSSIQUES I CRISTIANISME	
1. Objectius globals de la unitat	33
2. Grècia clàssica	33
3. Cultura romana	39
4. Barcino	43
5. Cristianisme i l'atenció als malalts	46
6. Activitats	49
U. DIDÀCTICA III: EDAT MITJANA	
1. Objectius globals de la unitat	51
2. Alta edat mitjana	52
3. Baixa edat mitjana	55
4. Higiene	59
5. Malalties: epidèmies i lepra	59
6. Retard en l'evolució de la infermeria com a professió	61
7. Hospital de la Santa Creu: gènesi de l'infermer a Espanya	62
8. Activitats	64
U. DIDÀCTICA IV: EDAT MODERNA, RENAIXEMENT I DECADÈNCIA DE LA INFERMERIA	
1. Objectius globals de la unitat	73
2. Trànsit de l'edat mitjana a l'edat moderna	73
3. Desenvolupament del saber	75
4. Dicotomia en la infermeria: reforma i contrareforma	78
5. Precursors de la infermeria moderna	80
6. Llevadores	83

7. Situació dels malalts mentals	84
8. Activitats	88

**U. DIDÀCTICA V: PROGRÉS DE LES CIÈNCIES DE LA SALUT
I PROFESSIONALITZACIÓ DE LA INFERMERIA**

1. Objectius globals de la unitat	91
2. Condicions socioeconòmiques i culturals	92
3. Progrés de la medicina i la higiene	94
4. Epidèmies i altres problemes de salut	95
5. Reformes socials i la infermeria	97
6. Florence Nightingale	102
7. Activitats	111

**U. DIDÀCTICA VI: EDAT CONTEMPORÀNIA I LA CONSOLIDACIÓ
DE LA INFERMERIA**

1. Objectius globals de la unitat	113
2. Situació en el segle XX	114
3. Medicaments	120
4. Tecnologia aplicada a l'atenció dels malalts	123
5. Malalties	126
6. Nova filosofia hospitalària	127
7. Infermeria a Espanya	131
8. Associacions d'infermeria	137
9. Comparació de la infermeria a Espanya i a altres Estats	140
10. Activitats	142

EPÍLEG	145
---------------------	-----

BIBLIOGRAFIA	147
---------------------------	-----

UNITAT DIDÀCTICA I: PREHISTÒRIA I CULTURES ANTIGUES

1. OBJECTIUS GLOBAIS DE LA UNITAT

Aquesta unitat presenta les creences de salut en la prehistòria i les cultures antigues, els procediments guaridors o tècniques i les figures encarregades de la seva aplicació .

1.1. Objectius analítics referits a fets i conceptes

En finalitzar aquesta unitat didàctica, l'alumne serà capaç de:

- *Identificar* les fonts de coneixement de cada una de les cultures.
- *Descriure* el context sociocultural.
- *Explicar* el concepte de malaltia.
- *Descriure* els coneixements i tractaments mèdics més destacats.
- *Identificar* els diferents tipus de metges o guaridors.
- *Descriure* els llocs on es donava atenció als malalts.
- *Explicar* la situació de la infermeria.

1.2. Objectius analítics referits a procediments, actituds i valors

La unitat didàctica hauria d'incidir en el desenvolupament de l'alumne respecte a:

- *Reflexionar* sobre la importància que la recopilació dels coneixements de l'antiguitat sobre la cura dels malalts té per a la història de la nostra professió.
- *Comprendre* com diferents aspectes com l'alimentació, la higiene i la religió influeixen en la salut.
- *Relacionar* com la infermeria lligada a la dona (amb poc reconeixement social) és poc valorada i esmentada en la majoria de les diferents cultures.

2. LA PREHISTÒRIA

Des que els homes són a la Terra, s'han preocupat per assegurar la continuïtat de la vida de grup i perpetuar l'espècie. S'organitzen les tasques per assegurar la cobertura d'una sèrie de necessitats: alimentació, protecció d'intempèries, defensa del territori, salvaguarda dels recursos i de les

malalties (Collière, 1993). Si apareix la vida, apareixen les cures en un intent de la continuació de la vida de grup.

En aquest període no hi ha documents escrits i aquest buit s'omple amb l'ajut de les troballes d'objectes, monuments o restes humanes i amb la interpretació que hi poden fer determinades disciplines com la *paleopatologia*, que és la «ciència de les malalties demostrades en les restes humanes remotes».

Amb la divisió del treball sembla que la tasca de cuidar va lligada a la dona, la qual, a través de la maternitat, és una peça clau en la descendència i també a través de l'alletament té un paper decisiu en la cria dels petits i sembla lògic que tingui cura també dels malalts i els ferits. En aquest sentit es podrien interpretar les petites estàtues o “venus” trobades com un culte a la funció reproductiva de la dona.

En aquesta etapa CUIDAR es podria definir com:

“ Sèrie d'actes que tenen com a objectiu el manteniment de la vida dels éssers vius per permetre la seva reproducció i la perpetuació de la vida de grup ”

M. F. Collière, 1993

2.1. Malalties de la prehistòria

Per mitjà de la paleopatologia i gràcies a diverses tècniques com els raigs X , l'estudi del carboni 14, etc., s'ha pogut constatar que:

- **40000 aC:** a les restes d'un *Homo sapiens neanderthalis* hi ha evidències de càries i es va trobar a Chapelle-aux-Saints.
- **30000 aC:** l'home de Cromanyó, *Homo sapiens sapiens* (sud de França), tenia una fractura sense encanyar.
- **5600-2200 aC:** durant el neolític a Europa, els esquelets demostren el pas d'una vida nòmada a una vida sedentària, l'home es converteix en agricultor i ramader i això comporta noves malalties com:

Sinusitis crònica a causa dels fums de les fogueres que feien dins de les cabanes sense sortida de fums.

Infeccions per poca higiene i per la proximitat dels animals domèstics a les persones. Hi ha vestigis de tuberculosi, possiblement transmesa a l'home a partir de la domesticació de les vaques.

Raquitisme per falta de vitamina D i *escorbut* per manca de vitamina C.

També s'ha comprovat que la divisió del treball havia repercutit en les patologies, com ho demostren les troballes fetes en una necròpoli d'Ucraïna (3000 aC). Allà s'han trobat les restes de 32 adults, s'han descobert 5 homes amb fractures encanyades, diverses lesions produïdes per destrals de guerra (homes amb cara i crani destrossats). També s'ha comprovat que els homes tenien lesions per artrosi als genolls, colzes i espatlles. Això indica que els homes es dedicaven a la caça i a la defensa del territori. Les dones, en canvi, mostraven lesions artròsiques a les mans i a les espatlles, causades per les tasques de caràcter domèstic, com moldre el gra i la recol·lecció. També s'ha comprovat que l'11% tenien càries i un 70%, genives malaltes (tosca).

D'altra banda, s'ha constatat la presència de tumors, com a la necròpoli de Stuttgart, on un 10% de les restes humanes presentaven tumors. La causa concreta d'aquesta alta incidència avui encara és desconeguda.

També es feien trepanacions, que consistien a fer un forat al crani, possiblement per dos motius: un motiu *màgic*, que era treure els mals esperits, i l'altre *més pràctic*, per alleujar el dolor causat per la pressió intracranial a causa d'un tumor, una hemorràgia o un traumatisme.

La tècnica de la trepanació consistia a rascar amb una pedra per fer més prim l'os i després, amb la punta d'una pedra, fer la circumcisió i retirar el tros d'os. Encara que semblava estrany, es produïen supervivències, perquè s'han trobat cranis trepanats amb call ossi. Sembla que els trocets d'os retirat es penjaven al coll del malalt com un amulet o del «bruixot» de la «tribu». S'han trobat al costat del crani trepanat, el tros d'os que encaixava perfectament. Finalment, es pot constatar la gran mortalitat infantil.

retirat es penjava al coll del malalt com un amulet o del «bruixot» de la «tribu». S'han trobat al costat del crani trepanat, el tros d'os que encaixava perfectament. Finalment, es pot constatar la gran mortalitat infantil.

Fig. 1. *Trepanació crani d'home* Font: SCHOTT, H. (director). *Crònica de la Medicina*. Barcelona: Plaza y Janés, 1993, pàg. 14.

2.2. La dona cuidadora

A la prehistòria hi havia malalties que s'han pogut conèixer gràcies a la paleopatologia. Es pot veure que a mesura que l'home canvia d'hàbits de vida, quan es torna sedentari, s'inicien noves patologies. La divisió del treball queda demostrada per les diferents malalties que pateixen l'home i la dona. La dona queda lligada per la seva maternitat al manteniment de la vida i sembla que era la cuidadora dels nens, malalts/ferits i vells.

3. EDAT ANTIGA

En aquest període es va aconseguir el progrés i la millora de les condicions de vida per als éssers humans. Hi ha dos tipus de pobles antics, els que progressaren (Xina, Índia, Palestina, Pèrsia o Iran) i les grans cultures que s'han extingit (sumèria, assiriobabilònica, egípcia antiga). Hi ha poca informació en aquestes cultures respecte a la feina de la infermeria però malgrat tot és interessant destacar l'aportació que cadascuna va fer a la cura dels malalts.

L'estudi d'aquestes cultures el farem a partir de quatre aspectes que proposa P. Laín Entralgo (1992): l'orientació terapèutica amb els seus dos vessants, empirisme i màgia, la interpretació de la malaltia, la situació social del guaridor i la del malalt.

La civilització depèn de la capacitat de l'home per produir el seu aliment en forma eficient. D'aquí que grans civilitzacions no van sorgir fins que es van desenvolupar els sistemes de producció d'aliments. En aquesta època el regadiu per mitjà de canals va ser el motor de la civilització, per poder produir cereals i ramaderia.

Fig. 2 *Mapa de la conca fèrtil*. Font: DONAHUE, P. *Historia de la Enfermería*. Barcelona: Ed. Doyma, 1993, pàg. 45.

4. CULTURES DE LA MESOPOTÀMIA

La Mesopotàmia significa «terra entre rius», estava compresa entre els grans rius Tigris i Eufrates, era una zona que formava part del *Creixent Fèrtil*, la zona que regada per rius va permetre desenvolupar bona agricultura i ramaderia i va donar lloc a grans cultures.

Des de l'any 4000 aC fins a 539 aC van haver-hi diferents cultures: sumèria, accàdia, assíria i babilònica. Una cultura era absorbida per l'altra. Sembla que la cultura sumèria va ser molt desenvolupada i va influir en moltes cultures posteriors.

4.1. Fonts de coneixement

Els coneixements que tenim d'aquesta cultura s'han pogut recopilar a partir de les «tauletes d'argila», art i monuments i el Codi d'Hammurabi.

Tauletes d'argila

S'han trobat moltes tauletes d'argila que amb escriptura cuneïforme recollien nombrosos tractaments. Sembla que en temps del rei Asurbanipal de la ciutat de Nínive (entre 669-227 aC) es disposava d'arxius i una biblioteca amb 24.000 tauletes gravades que contenien tot tipus d'informacions.

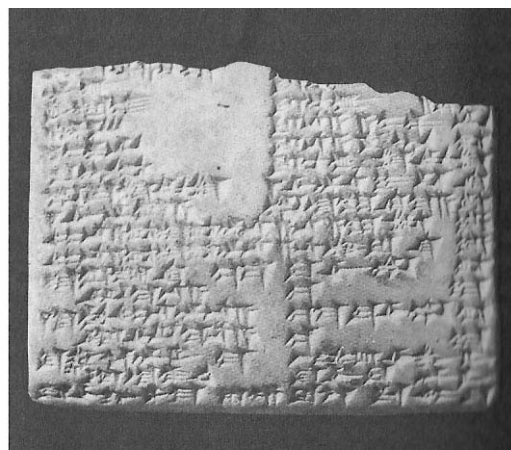

Fig. 3. Tauleta d'argila amb escriptura cuneïforme que recull un conjur per alleujar el mal del "cuc del queixal": SCHOTT. H. (dtor.) Crónica de la Medicina. Plaza y Janés, 1993, pàg. 32.

Art i monuments

Les construccions de les seves ciutats eren de tovot (espècie de fang) i per a això no han perdurat tant com per exemple les obres de l'antic Egipte. Malgrat això, s'ha arribat a la conclusió que havien construït grans ciutats des de la cultura sumèria. A partir d'objectes trobats, com un model d'un fetge d'ovella, s'ha vist que practicaven la *màntica*, és a dir, l'art de l'endevinació de les malalties a partir de l'estat de les vísceres d'un animal sacrificat amb aquest objectiu i a la situació de les estrelles.

Codi d'Hammurabi (1900 aC)

El rei Hammurabi va recollir per escrit (es conserva gravat en una pedra basàltica) les lleis i els costums que existien al seu país de forma oral en un codi. Aquestes lleis (282) abastaven tots els camps: préstecs, comerç, penals i també hi havia 9 articles que regulaven la feina del metge o guaridor. Aquests darrers indiquen els honoraris que ha de cobrar un metge per la seva feina, que varien molt si es tracta d'un pacient esclau o si és un senyor. També recullen la multa que haurà de pagar el metge si fracassa en l'intent de curar el pacient i aquest mor. Si es tracta d'un esclau només haurà de pagar una multa, però si es tracta d'un senyor pot arribar a tallar-se-li la mà al metge seguint la dita «ull per ull i dent per dent».

Fig. 4. *El Codi d'Hammurabi en un monòlit de 2,25 metres d'alçada. Museu de Louvre (Paris).*

4.2. Situació social de l'home

L'home està sotmès a la divinitat, dominat per grans tabús i obligacions religioses i morals. Aquesta submissió és tant cap als déus com cap als sacerdots.

4.3. Concepció de la malaltia

Consideraven que les malalties estaven causades per mals esperits, com una espècie de càstig dels déus per un pecat fins i tot inconscient. Hi havia tot tipus de mals esperits causants de les malalties: *Pazuzu*, de la febre; *Lamasu*, de la debilitat dels nens, i *Lilu*, de l'epilèpsia. Així es pot comprendre que en interrogar el malalt es preguntava: en què ha pecat?

4.4. Situació dels guaridors

Els guaridors estaven molt lligats a la religió. Hi havia tres tipus de guaridors:

Asûm, que era qui tenia un paper de metge més empíric.

Bârû, que era el vident que interrogava i endevinava.

Âshipu, que era el que feia els exorcismes.

4.5. Tractaments

En aquesta cultura es troben dues línies de tractament: la màgica, amb exorcismes, ofrenes als déus, pregàries, sacrificis i cerimònies, i el corrent empíric, amb una farmacoteràpia de diversos medicaments fets amb alguna de les 250 plantes medicinals que ja coneixien. Així mateix, es feien banys, massatges, aplicació de calor i pràctiques quirúrgiques (cataractes, abscessos i extraccions dentàries).

5. CULTURA DE L'ANTIC EGIPTE

La cultura de l'antic Egipte durà prop de tres mil·lenis. S'han descobert papirs que se situen des de 5000 anys fins a 1600 aC que parlen d'Imhotep com a iniciador de la ciència mèdica. Aquesta cultura va aportar diversos coneixements i tractaments a l'atenció i cura de les malalties que s'han arribat a conèixer gràcies a diverses fonts.

5.1. Fonts de coneixements

Aquesta cultura ha deixat molts signes que han permès interpretar amb força precisió els seus coneixements i concretament algunes fonts, textos religiosos, art, utensilis quirúrgics, embalsamament i papirs, han aportat informació específica respecte a la concepció de la malaltia, coneixements mèdics, tractaments, cures i guaridors, entre d'altres.

Entre els més destacats hi ha:

— El papir de Ramesseum (1900 aC), que conté la descripció de receptes i fórmules màgiques.

— El papir de Kahoun (1850 aC), que es refereix a malalties de la dona i aspectes relacionats amb drogues, fumigacions i aplicacions vaginals.

— El papir de Hearst (1550 aC), que recull la cura de les cremades.

— El papir d'Ebers (1550 aC), que és el manuscrit més extens procedent de l'antic Egipte; té 20 metres de llargada i 30 cm d'amplada. Va ser trobar per Georg Ebers (1837-1898) i per això porta el seu nom. Té descripcions clíniques, unes nou-centes receptes, les cures de la pell, cabells, dents i llengua, a més de consideracions sobre la vida, la salut i la malaltia

— El papir de Smith (1550 aC), de contingut quirúrgic, descriu ferides, com fer benatges i reducció i encanyament de fractures i sutures.

Fig. 5. *Papirs d'Ebers i Smith*. A: SCHOTT. H. (dtor.). *Crónica de Medicina*: Barcelona: Plaza y Janés, 1993, pàg. 28.